

DÉLVIDÉKI SZEMLE

1943 JANUÁR

II. ÉVF. 1. SZÁM

Nagy Lajos

URALKODÓINK KÖZÜL a magyar nép csak öt illette a „nagy“ jelzővel. Szent István, Szent László, Kálmán, III. Béla, IV. Béla, Károly Róbert, Mátyás, Mária Terézia, Ferencz József bármely nép uralkodóinak galériájában is a legnagyobbak közé tartoznának, mégsem tapadt nevükhöz ez a jelző. Más népek — igaz — sokkal bőkezűbbek is ezen a téren (a németeknél pl. Nagy Károly, Nagy Ottó, Nagy Frigyes, Frigyes Vilmos, a „nagy választó“ részesült ebben a megbecsülésben). A magyar nép Kálmánt elnevezte „könyves“-nek, Mátyást „igazságos“-nak, más királyait kirívóbb jellemvonásai, vagy testi sajátságai után nevezte el (Kun László, Dobzse László — bár ezen a téren is jóval mértéktartóbb a magyar nép, mint más népek), Széchenyi nevével legnagyobb politikai ellenfelének, Kossuthnak elnevezése, a „legnagyobb magyar“ fonódott össze, Deák Ferencet mindenki a „haza bölcsének“ mondja, Lajos király az egyedüli nemzeti hőszaink között, akinek a nevét sohasem mondjuk ki a „nagy“ jelző nélkül. De míg pl. Széchenyinél és Deáknál tudjuk, hogy a kitüntető jelző felülről eredt és így vált népszerűvé és közkeletűvé, Lajos király jelzője, amellyel már kortársai illették, szinte a mondák, népmítoszok módjára, a népből született meg.

A történelemben némiképpen is járatos ember ennek a népítéletnek a megfejtésénél talán önkéntelenül is a térképre gondol és eszébe jut a sokszor idézett mondás, hogy Nagy Lajos birodalma határait három tenger mosta. Uralkodása alatt hazánk valóban nagyhatalom volt, amely döntően szólhatott bele az európai kérdések elintézésébe. Halics, Lodóméria, Moldva, Havaselve, Bolgárország, Szerbia, Bosznia, Dalmácia mint óriási félkör vették körül az anyaországot s tudjuk, hogy 1370-ben Lajost a lengyelek is királyukká választották. Úgy vélem azonban, hogy Lajos királyt nem ezekért a hódításaiért és szerzeményeiért ajándékozta meg a magyar nép a „nagy“ jelzővel. Veje, Zsigmond elnyerte a német-római szentbirodalmi császári koronát, tehát még Nagy Lajosénál is nagyobb hatalommal kapcsolta össze hazánkat. Mátyás is ezt az utat akarta megjárni. Valóban megszerezte Stájerországot, Alsóausztriát, Morvaországot, Sziléziát s csak a halál fogta le a császári korona után kinyújtott kezét, amely korona különben méltóbb homlokot nem díszített volna, mint az övét. A Habsburgok azután évszázadokon át

egyesítették személyükben a német császári és magyar királyi méltóságot s mégis: egyikük sem lett „nagy“-gyá a magyar nép ítéletében.

Belpolitikai tekintetben viszont a tárgyilagos történetírás ma már nyíltan vallja, hogy Nagy Lajos atyjától katonailag, társadalmilag és gazdaságilag olyan konszolidált országot örökölt, hogy őrá lényegében már csak az elért eredmények megőrzése várt. Károly Róbert számolt le a belpolitikai nyugalmat és a király hatalmát minduntalan felborítással fenyegető oligarhákkal, kik közül Csák Máté neve ma is él, mint a kiskirályok szimbolumáé. Károly Róbert új arisztokráciát teremtett, mely fiát híven szolgálta. Az idejét multa szentistváni hadrendszert Károly Róbert alakította át nyugatról vett minták után, de mégis megtartva a magyar rendszerből a fejlődés-képes elemeket. A király most a bandériumok segítségével urrá lett a belpolitikai helyzeten s külső ellenséggel is biztosabban vehette fel a harcot. Ő szerezte vissza az utolsó Árpádok alatt elkótyavetyélt királyi magánbirtokok és a várak egy részét s megint a király lett az ország első földesura. Az államgazdaságba belevitte a kereskedelempolitikát s különösen külkereskedelmi vonatkozásban, a harmincad vám révén biztosított a királyi kincstárnak jelentős jövedelmeket. A firenzei aranyvaluta, az aranyforint (fiorino d'oro) bevezetésével a magyar pénznek európaszerte igen nagy becsületet szerzett. A belföldi pénzforgalomban az ezüstdénároknak állami pénzrontással egyenértékű kényszerbeváltását nem vette igénybe s így ezt a valutát is stabilizálta. Az elmaradt „kamara haszna“ helyébe a „kapuadót“ és a királyi pénzverőkamaráknál beváltásra kerülő arany és ezüst érc után szedett illetékeket tette. A felsőbbíróság, a királyi kúria reformja is az ő nevéhez fűződik. A rendeknek szabad kezét engedett az önkormányzat helyi szerveiben (a vármegyékben), de a központi kormányzatban megint a király lett a korlátlan úr. Ha még hozzávesszük, hogy a nápolyi és lengyel szerződésekkel a külpolitikában is ő egyengette fia útjait, valóban megérthetjük, hogy a történelmi szaktudomány megítélése szerint Károly Róbert alkotó királyaink legnagyobbjai közé tartozik.

Hogy mégsem őt ruházta fel az utókor a „nagy“ jelzővel, annak bizonyára az volt az oka, hogy a nemzeti hagyományban sokáig nem homályosult el azoknak a hosszas harcoknak az emléke, melyekkel Károly Róbert a nemzet tekintélyes részének ellenkezése között a magyar trónt elfoglalta. Ifjúkori jellemében is reneszánsz könnyelműségű vonások vannak. Törvénytelen gyermekeiről tud a történelem s udvarában a könnyűvérű szórakozásoknak is úgylátszik túlságosan sok idő jutott egészen addig, amíg Zách Felicián ma sem tökéletesen tisztázott merénylete (1330) a királyt magábaszállásra nem bírta. A Záchcsal és szerencsétlen családjával szemben fogantatott kegyetlen megtorlást viszont, mely a király környezetétől, illetve az országos ítélőszéktől eredt, amelyben tehát neki alig volt része, mégis az ő terhére írta a közvélemény. Ez a szerencsétlen esemény homályosította el alakját úgyannyira, hogy sokáig még a történetírás sem volt képes valódi nagyságát felismerni.

Életben maradt gyermekei közül Lajos volt a legidősebb, az ő jellemében nemcsak a hagyomány, de a tudományos kutatás sem

tudott foltokat felfedezni és itt, a jellemében van a nyitja annak, hogy a magyar nép a történelemben párját nélkülöző kitüntető jelzővel öröközte meg emlékezetét. A történelmi kutatás Lajos király jellemének megrajzolásával csak a hivatalos pecsétet nyomta rá a népítéletre, mely ezzel a jelzővel századok óta annyira kiemelte őt uralkodóink sorából.

Lajos négy éves volt, amikor Zách Felicián merénylete lejátszódott. Nyiladozó ésszel élte tehát át azt a komoly vallásos szellemet, mely a megrendítő esemény hatásaként a visegrádi udvarba költözött.

Faji származási táblája a történészeknek nem okoz nehézségeket. Az Árpádokhoz két szál is vezet ebben a táblázatban. Az egyik apai ágon dédanyjáig, II. (Sánta) Károly szicíliai király feleségéhez, Máriához visz fel. Mária V. István magyar király leánya volt, uralkodásra termett, férfias asszony, aki a politikai képességek mellett a tudományok és művészetek iránt is nagy hajlammal birt. A nápolyi Anjou-dinasztia hatalmának ő volt a tulajdonképpeni megalapítója s az ő igényeit érvényesítették az Anjouk a magyar trón elnyerésében is. A másik szál anyján keresztül torkollik az Árpád-házba. Károly Róbert harmadik felesége, „Lengyel“ Erzsébet, Lokietek Ulászló leány király leánya s IV. Béla magyar király dédunokája volt. Közismert dolog, hogy Lajos milyen szeretettel, szinte rajongással viseltetett anyja iránt, aki művészetpártolásban, de uralkodási hajlamban is annyira hasonlított a Sziciliába került atyai dédanyához.

A magyar rokonsági szálak elég távolról indulnak ki Lajos családfájában. Atyai ágon viszont a Capet-dinasztiából származott. Nincs talán még egy uralkodóház, mely oly tudatosan és tervszerűen nevelte volna tagjait az uralkodásra, mint ez a család. A Capet-ház Heristali Pipinen keresztül vezet vissza származását az egyház által elsőnek császárrá koronázott Nagy Károlyig s tagjaiban ennek a származásnak a tudatát és kötelező erejét mindig ébren tartotta. 1375—1385 között — a német birodalomtól eltekintve — alig volt európai ország, melynek trónján nem ennek a családnak a leszármazottja ült volna. Magyarországon kívül Lengyelország, Franciaország, Portugália és Nápoly uralta a férfiágot, a női ág viszont Angliában, Irországbán, Aragoniában, Kasztiliában, Luxemburgban, Cseh-Morvaországban, Sziléziában, Brandenburgban és Sziciliában uralkodott. Ez az egész Európát átszövő dinasztikus hálózat és az évszázados családi tradíció egyszerűen érthetővé tesz azokat a nagyszabású terveket, amelyek Károly Róbert és — a nápolyi hadjárat befejezéséig — nyilván Nagy Lajost is foglalkoztatták s amelyek megvalósításában Nápoly és Lengyelország megszerzése csak az első lépések lettek volna. Azok a férfiak, akik őseik között Európának csaknem valamennyi kiváló uralkodóját ott tisztelhatték s akik a kiváló uralkodó minden attributumával maguk is magas fokban rendelkeztek, valóban az ábrándkergetés vádjá nélkül szöhetnek világoralmi terveket.

Nincs közelebbi értesülésünk róla, hogy közvetlen nevelői és tanítói: Knesicz Miklós, Drugeth Miklós, Poháros Péter mester és udvari vitéz, boroszlói Miklós pap és Laczkfi Dénes minorita milyen

módszerrel alakították az ifjú lelkét. Krónikása, Küküllei János azonban kiemeli nagy jártasságát a tudományban és irodalomban, mely még a barbárok előtt is tiszteltté tette a nevét s elmondja, hogy magyar, német, olasz és latin nyelven beszélt, ami méltán feltehetően a kortársaknak, akik ahhoz voltak szokva, hogy az uralkodók anyanyelvükön kívül legfeljebb még a latin nyelvet bírták. Azt is tudjuk róla, hogy a könyveket igen szerette és megbecsülte. Bizonyosra vehető azonban, hogy a legnagyobb hatással erkölcsiben megkomolyodott apja, főképpen azonban mélyen vallásos anyja voltak rá. Tizenhat éves korában, hat nappal atyja halála után, 1342. július 22-én tették fejére Szent István koronáját — régen volt ilyen síma koronázás Magyarországon, jegyzi meg érdemes történetírója, Pór Antal — s özvegy anyja 1380-ig állt mellette. Lajos tehát mindössze két évvel élte túl. Endre meggyilkoltatásáig Lajos a nápolyi ügyet, majd 1370-től a lengyel ügyeket is teljesen anyjára bízta.

Lajos király egyéniségének teljes kierésében az újabb történeti felfogás nagy valószínűséggel éppen a nápolyi ügynek tulajdonít döntő befolyást. A két nápolyi bosszulóhadjárat (1347 és 1350) az ifjú királyra egy pozitív és egy negatív tanulsággal járt. Olasz orvosa, Conversino da Ravenna révén ugyan némileg már előbb is megismerkedett az olasz humanizmussal, most azonban itáliai vonulási alatt személyesen is látta a francia lovagvilág mellett az itáliai protoreneszánsz friss virágzását. A hadjáratok másik — negatív — tanulsága azonban magyar szempontból még jelentősebbnek mondható. Lajos rájött arra, hogy a nyugat felé irányuló nagyhatalmi célok erőltetése szinte legyőzhetetlen nehézségek elé állítaná őt és országát. A „romantikus álmok“ — mondja Dercsényi Dezső — eltűntek s helyükbe reális magyar problémák léptek. Lajos Nápolyból politikai terveit illetően csalódottan, de mint kész férfiú és minden ízében magyar uralkodó tért vissza. Később a lengyel kérdést is már ilyen józanul ítélte meg. Károly Róbert szerződése értelmében 1370-ben elfogadta ugyan a lengyelek meghívását a lengyel trónra, de már csak vonakodva. „Félnem kell — mondotta — hogy az én túlterhelt kormányzásom mindkét ország kárára lesz és javát keresve országaimnak romlásukra leszek nekik.“ Nem is iparkodott a lengyelek rokonszenvét megnyerni.

A nápolyi hadjárat óta testi és lelki valósága teljes világosságban áll előttünk. Küküllei János, a király titkos jegyzője, aki Lajos mellett olyanféle szerepet töltött be, mint hat és fél századdal előbb Nagy Károly császár életrajzírója, Einhard, nem nagy igényű, de őszinteségével megkapó életrajzában néhány találó szóval festi le Lajos testi megjelenését: „Eléggé szálás termetű, nyílt, élénk szemű, göndörhajú és szakállú, vidám arcú, duzzadtajkú, kissé félvállú férfiú“ volt az a magyar király, akinek nevét akkoriban egész Európában félték, de méginkább tisztelték s akit az uralkodók példaképének tartottak.

Ha lelkialkatáról keresünk egykorú nyilatkozatokat, arra a historikust is megnyugtató eredményre jutunk, hogy mindenki, aki a közelébe jutott, magyar és idegen, jóbarát és ellenfél egyaránt meglepően ugyanannak látja őt. Hűséges magyar krónikása, aki már nyilván megízlelte a humanista-reneszánsz szellemvilág gyümölcsseit,

de aki krónikájában a humanista írók közt éppen nem gyakori szerénységgel tud a háttérben maradni, királyi ura jellemzésénél sem rakja fel a humanista írók sokszor ríktó színeit, hanem a jószemű, gazdáján nyilván bensőséges szeretettel és hűséggel csüngő és mégis mértéktartó ember melegségével írja: „Amikor a király a hatalom teljébe ért, minden boldogságát Istenbe helyezte, akitől minden jó származik és neki rendelte alá fejedelmi hatalmát és az uralkodás gondját. Nem szenvedélyek sugallata szerint és önkényesen kívánt uralkodni, hanem mint az igazságosság tényleges őre a törvény értelmében és a józan ész tanácsára hallgatva. Mert a szorgalmasan kifejlesztett, céltudatos tevékenység és a megfontolástól kormányzott eszélyesség tökéletesen, a törvény szellemében a vezető szerepet viszi az országok kormányzásánál.“ A szentkirályok és atyja példáján okulva — mondja tovább János főesperes — arra törekedett, hogy „országainak, tartományainak és a tőle függő népeknek szabadságát, szokásait és törvényeit jó békében és nyugalomban“ megőrizze.

Valamikor azt hitték, hogy a nagy olasz költőfejedelem, Petrarca is követségben járt volna Budán és dicsőítő beszédet tartott volna róla. Ez az állítólagos beszéd meglepően hasonló Küküllői János jellemzéséhez, mintha a szerény magyar pap az itáliai humanista ajkáról leste volna el a kifejezéseket Lajos király szellemi portréjához. Ez a Petrarcanak tulajdonított beszéd a magyar király négy sarkalatos erényét imígyen sorolja fel: Bölcsesség, igazságérzet, erély és mérséklet. Egy király sem tett — a beszéd szerint — annyit birodalmáért és népeiért, mégsem fuvalkodott fel, hanem minél magasabbra hágott, annál alázatosabb és kegyesebb lett. Ha a legújabb kutatások alapján le is kell mondanunk arról, hogy ez a jellemzés Petrarcatól ered, nem kevésbé értékes számunkra, mert egy ellenséges nagyhatalom, Vence követe, Benintendi kancellár ajkait hagyta el, akinek mindenestre becsületére válik, hogy a politikum nem homályosította el a szemét és nem befolyásolta a nyelvét, amikor a magyar királyról nyilatkozott.

Ugyanezt kell mondanunk a pápákról is. Johanna megbüntetésének ügye, mely — tudjuk — sajnos teljesen a politikum területére tolódtott át s amely Nagy Lajost olyan keserű kifakadásokra készítette, nem tudta megingatni a király mélységes katolikus hitét, de a pápák tárgyilagosságát sem, amikor a magyar uralkodó emberi nagyságát kellett elismerniök.

A politikailag érdekelt felek nyilatkozatai után bizalommal hallgathatjuk meg, amit más külföldi szemlélök mondtak róla. De Cardaillac János alexandriai pátriárka és pápai diplomata írta 1372-ben IV. Károly császárnak: „Sohasem láttam fejedelmet, kivált ilyen hatalmasat és nagyot, aki annyi alázatossággal és szerénységgel, minden zavar nélkül beszél, aki a békét és nyugalmat — becsülete megóvása mellett — annyira óhajtja“. A legsommásabban pedig ezzel a mondattal jellemzi Lajost: „En ebben a királyban semmi egyebet nem tudtam felfedezni, csak jót“. Az udvarról-udvarra vándorló, egy jó falatért, vagy kerty italért hízelgésre olyan könnyen kapható emberek típusa, Suchenwirt Péter német címerköltő lelkesedése sem kelthet tehát gyanut bennünk, ha Lajos ki-

rályról írt költeményében ezt a lelkendező mondatot olvassuk: „Lovagság asszonyom! A te koszorúd ékesen és meg nem tépve virágzik dicső fején!”

A mély vallásosság és a férfias, lovagi lelkiület dicsérete hangzik felénk ezekből a nyilatkozatokból. A kettő különben kétségkívül össze is tartozik. Mert a mély vallásosság nevelte az igazi lovagokat s a lovagi eszme akkor vesztette el mélyebb tartalmát és lett bántóan üres formalizmussá, amikor a változott korszellem a „Herrendienst“ és „Frauendienst“ mellől kilúgozta a „Gottesdienst“-et. Nem kell csodálkoznunk azon, hogy Suchenwirt Péter, aki az igazi lovagi ideált mint élő valóságot — úgylátszik — Európaszerte már hiába kereste, annyira tűzbe jött, amikor a magyar király udvarában és épen magában a királyban fedezte fel ezt a tűnedezőben lévő eszményképet.

Joggal írja Dercsényi Dezső, hogy „az a lovagi kultúra, melynek szelleme a Nagy Lajos-kori műalkotásokból is kiolvasható, e korban (nálunk) még nemcsak üres forma, hanem élő és ható mozgató erő. Alapja sokszor Nagy Lajos politikájának, irányítója hadjáratainak, alkotmányjogi és gazdasági reformjainak, csakúgy mint kora művészeti alkotásainak“. Az egykorú forrásokban se szeri se száma az elbeszéléseknek, melyek mind ezt a lovagi lelkiületet iparkodnak megörökíteni. Az a király, aki képes volt életét kockára tenni egy közvitézért s aki anyja megsértéséért hadjáratlalt volt kész felelni, méltán híresült el kortársai előtt Európaszerte mint a lovagi életstílus talán utolsó méltó képviselője.

De nem kisebb intenzitású hatóerő volt Nagy Lajos cselekedeteiben mély vallásossága sem. A nápolyi hadjáratok után talán egyszer sem húzta ki kardját, csak a vallás védelmére és terjesztésére. Itthon teljes erővel törekedett az ország vallási egységének megteremtésére s többek között neki sikerült megoldania a pogány kunok megtérítésének egy évszázad óta vajudó kérdését is. Balkáni hódításaiban is az igaz keresztény hit terjesztése viszi a főszerepet. Méltán kapta tehát az „egyház zászlótartója“ megtisztelő jelzöt. Hogy Magyarország királya valóban tudatában van országa szerepének, mint a kereszténység védőpajzsának, az utána — Hunyadit kivéve — többé már nem nyilvánult meg ilyen erőteljes tettekben.

Egyéni vallásossága éveinek számával egyre jobban mélyült és befelé fordult. Küküllői János írja, hogy mikor Lajos király úgy látta, hogy célját elérte s hogy köröskörül béke és virágzás van, bár gyermekora szórakozásait most sem hagyta el, „visszahúzódott az emberek sokaságának zajától, jobbnak tartotta az ájtatos életet, hogy élhessen kegyes cselekedeteinek és magábavonult, hogy alázatosabban és szorgalmasabban imádkozhassék és ezen életmódjában maradt meg mindvégig“. A magábavonulásra bizonyára az a titokzatos betegség is készítette, mely végül is sirba vitte, de nincs kétség benne, hogy öreg napjaira a királyt alaptermészete és nevelése is a vallásoságnak eme típusa felé sodorta. Sokat mond, hogy nevelői között Laczkfi Dénes ferencest is ott találjuk. A nápolyi Anjouk vonzódása a ferencesek reformága, az ú. n. obszervánsok iránt tény. Endre apósa is obszerváns ferencset állított a magyar

herceg mellé nevelőnek. Lajos király annyira kedvelte Szent Ferenc megreformált fiait, hogy amikor Aversánál megsebesült, úgy rendelkezett, hogy halála esetére az esztergomi ferenceseknél temessék el. De sem a spiritualista irány iránt érzett vonzalma, sem a pápákkal való éles politikai ellentét nem tudták hűségében az egyház iránt megingatni, mint névrokonát és kortársát, Bajor Lajos német királyt, aki a spiritualista franciskánus mozgalom herezisbe torkoló irányát is gondolkodás nélkül felhasználta pápaellenes politikai terveiben. Nagy Lajos király — bár érintkezést keresett az örök város lázadó néptribunjával, Cola di Rienzoval — ezt is csak az igazság győzelme és az egyház reformja érdekében tette s anyjával egyedül volt az európai uralkodók közül, aki 1350-ben a jubileumi szentévi búcsúban részesülni kívánt s elzarándokolt Rómába. Az egyház egységének helyreállításában Sienai Szent Katalin is benne látta az őszinte és tevékeny segítőtársat.

Nagy Lajos politikája hozta Magyarországgal kapcsolatba az itáliai városállamokat s ezzel ő nyitott utat a humanista és reneszánsz szellem mindegyre erősebbé váló beáramlásának. Egyénileg azonban szellemi arculatán — eltekintve attól, hogy életének egy epizódjában Cola di Rienzo megújult Rómájától és nem az anyagiakban elmerült avignoni pápai udvartól várta az igazságot — csak két határozott reneszánsz vonást találunk s ez a tudomány és művészet pártolása. Különösen az előbbiben örököltette meg nevét az első magyar egyetem megalapításával 1367-ben. Hómannak igaza lehet, hogy ebben nemcsak művelődéspolitikai, hanem általános politikai szempontok is vezették: a pécsi egyetem felállításával akarta ellensúlyozni a pár évvel előbb IV. Károly császár által létesített prágai egyetem abszorbeáló hatását, mert előre látta, hogy hazánk művelődési függését a császár hovatovább politikailag is ki fogja használni. De ilyen megfontolások is feltételezik az alapító királyban a tudományosság legmagasabb tűzhelyének, az egyetem jelentőségének a felismerését és megbecsülését.

Nem szóltunk még Lajos király lelki összetevőinek egyikéről: magyarságáról. Úgy vélem, a kérdésre, miért nevezte őt a magyar nép „nagy“-nak, itt találjuk meg a gyökerekig hatoló feleletet. Való igaz, hogy a magyarságnak előtte is voltak nagy uralkodói, de bár kettőt közülük szentnek nevezett, a „nagy“ jelzőt mégsem függesztette nevük mellé, minden bizonnyal azért, mert Árpád vérének magától értetődőnek tartotta azt, hogy magyar. Ugyanez állhat Mátyás királyra is. Többi nagyszabású uralkodónk azonban nem lett igazán magyarrá soha. Zsigmond élete vége felé ugyan rájött arra, hogy igazi hatalmat magyar királysága ad neki s Szent László mellé is temetkezett, de már elkésett a teljes lelki asszimilációval. Habsburg uralkodóinknál is mindig ott volt a lelki szigetelő réteg közöttük és a nemzet között. I. Ferdinánd nem mondott le a császári aspirációkról, nem tudta rászanni magát, hogy Magyarországra költözzön s magyarrá legyen. Utódai szemében is Magyarország mindig mint a Birodalom, majd a Monarchia függvénye szerepelt, még a legkiválóbbak, Mária Terézia és Ferenc József szemében is. A magyar nemzet tehát önkénytelen gyanakvással mindig arra gondolt, hogy csak eszköz egy más eszme szolgálatában.

Nagy Lajosnál azonban látta a nemzet, hogy ez a vérsége túlnyomó részében idegen uralkodó magyar király és csak magyar király akar lenni. Az ő tetteiben Magyarország volt az a centrum, amelyből és amelyért politikát csinált és nem periferikus, elhanyagolható képződmény.

Ezt a teljes hozzásimulást a magyar öncélúsághoz — nyelvben is — már atyja megkezdte. Károly Róbert nemcsak fiaitól kívánta meg, hogy magyarul tanuljanak, hanem menyétől is. Nagy Lajos első felesége, Margit, Károly morva örgróf leánya az öreg király kívánságára már gyermekkorában Visegrádra került, hogy „a magyar nyelvet és szokásokat megtanulja“. Amikor Margit 1348-ban meghalt, Lajos Kotromanics Iván bosnyák vajda leányát, Erzsébetet vette el, de előzőleg őt is anyja udvarában neveltette és taníttatta a magyar nyelvre. Megkövetelte saját leendő vejeitől, Zsigmondtól és Habsburgi Vilmostól is, hogy magyarul megtanuljanak. Tanácsosaitól és méltóságviselő embereitől szintén megkívánta a magyar nyelv tudását s egy ízben tiltakozott a pápánál, amikor Veszprémbe külföldi püspököt akart tenni, mert — úgymond — a magyar királyné kancellárjának magyarul kell tudnia.

Még atyja hívta fel figyelmét Szent László magasztos alakjára. Mikor Lajost megkoronázták, elindult Váradra, hogy a krónika szerint leboruljon szent lovagkirály előde fehér márványból, fényes oszlopokkal, gazdag faragásokkal ékesített oltára előtt, mely fölött ezüst koporsóban nyugodott László király bíborszínű kamuka lepelbe burkolt, arany koronával és jogarral díszített teteme. Szent László kultusza valósággal szívügye volt. A messi Aachenben is kápolnát emeltetett neki. Itthon nemcsak magának szemelte ki királyi példaképül, hanem benne a nemzetnek is magyar lovagi eszményt akart adni. Atyja még Szent György-lovagrendet alapított, Lajos a nyugati lovagok nemzetekfeletti patronusa, Szent Mihály és az olasz lovagok védőszentje, Szent György helyett nemzeti patronust keresett. Pénzei hátlapjáról is elhagyta a firenzei forintok ábrázolását, Szent Jánost s helyébe Szent Lászlót tette. Uralkodása alatt a művészetekben: szobrokban, freskókban, kódexek miniatúráiban a szent magyar lovagkirály kapott vezető szerepet. A magyar nép pedig olyan készségesen fogadta király tanítását, hogy Szent László mondaköre is ekkor bővült egy szép legendával. Amikor Lajos király hadai Erdélyben harcoltak a tatárok ellen, a legenda szerint Szent László feje eltűnt a váradi székesegyházból. Negyednapra azonban a kincstartó kanonok újra helyén találta, de úgy verejtékezett, mintha nagy munkából jött volna. Ő is ott küzdött a magyar vitézekkel a tatárok ellen. A tatárok azt vallották, hogy egy szálás, szekercés vitéz harcolt ellenük, feje fölött pedig egy gyönyörű nőalak, a Magyarok Nagyasszonya lebegett.

A magyar nép bizonyára azt is észrevette, hogy Lajos udvarában ugyan még mindig sok idegen vendég: lovag, tudós, orvos, művész és költő fordul meg, de a vezető szerep azoknak a magyar uraknak a kezébe került, akik Lajos király tekintetét a romantikus nyugati tervektől végleg a magyar öncélúság felé fordították. Suchenwirt Péter szerint vitézeit is a csata előtt magyarul buzdította: Hurta, hurta Ungerlant (Rajta, rajta Magyarország)!

A magyar nép — mondhatnám — áhitatos csöndben figyelte királya magyarrá válását és országlását. Pór Antal kanonok, a Lajos iránti kegyeletben szinte Küküllei János kései mása, aki két nagy munka mellett a kisebb értekezések százait írta az Anjou-korról, joggal írja: „Nem hallunk Nagy Lajos egész uralkodása alatt egyetlen ellene irányult lázadó merényletről vagy csak elégtelenség kitöréséről. Uralkodása e tekintetben is kivétel hazai történelmünkben“. Csak a Nagy Lajost közvetlenül megelőző és követő időkre, Károly Róbert és Zsigmond belső küzdelmeire kell gondolnunk, hogy ennek a két mondatnak a mély igazságát felmérhessük.

Nagy Lajos a nemzeti asszimiláció legszebb példája. A magyar nép megértette, hogy a trón magasságában is csak a nemzet alázatos szolgálatára akar példát adni. Ezért követte engedelmesen „nagy“-nak mondott uralkodójának minden útmutatását s ez a legaktuálisabb tanulsága jubileumának számunkra, kései magyarok számára is.

HERMANN EGYED

Böhm idealizmusának alapellentmondása

A MAGYAR FILOZÓFIAI irodalomnak mindezideig kétségtelesen a legmélyebb problémáig hatoló s ugyanakkor legjobban átélt alkotása Böhm hatalmas életműve: Az Ember és Világa eddig megjelent öt kötete. A kritika ma is a legellentéteesebb állást foglalja el e filozófia értékét illetőleg. Pauler s általában az objektivistikus, illetve realiztikus irány alapjaiban elhibázottnak tartja Böhm szubjektív filozófiáját s csupán értékelméleti vizsgálódásainak mélységét méltányolja, ami érthető is, hiszen pl. Pauler Kantban is csak az etikust becsüli. A másik, idealista tábor, melynek vezetőit, Tankó Bélát és Bartók Györgyöt, személyes szálak is fűzik Böhmhez, meg szinte a filozófust hajlandó látni benne s rendszerét a filozófiai lehetőségek csúcának tekinti. A következőkben pártállástól függetlenül, a böhmi filozófia alapjait kíséreljük meg kritikailag megvilágítani.

Mint közismert, a böhmi filozófia álláspontja, programja és módszere: a szubjektivizmus. Böhm Kantban a szubjektivizmust ragadta meg, nem pedig a kritikai transzcendentális jelleget; s ezt a kanti örökséget Fichte hatására metafizikai szubjektivizmussá, helyesebben metafizikai idealizmussá formálja. Böhm ugyan azt hitte, hogy ő „Kantot mindenben megtoldotta“, de végül is azt kell mondanunk, hogy csak Kant *szubjektivizmusát* toldotta meg s ugyanakkor a kritikai jellegben nemcsak hogy nem toldotta meg Kantot, de még csak meg sem közelítette a königsbergi bölcsét.

Böhm álláspontja röviden az alábbiakban foglalható össze: Mint-hogy mi csak saját képeinket (képzeteinket) ismerjük, a megismerő énen (szellemen) kívül semmi valóságról (magábanvalóról, transzcendensről) nem beszélhetünk. Kant magábanvalója (Ding an sich) — Fichte szavaival élve — „realista maradvány“; a filozofálás programja így Böhm szerint azzal lesz egyértelmű, hogy tüntessük el